

ԳԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ԲՈՒԼԱՔԻ (ԳՈՐԴՈՍ) ԲԺՅԻՎ ՅԱՅԻՆԵՆԸ

Պողոս Անտոնեան Շաշիեան մեծահռչակ բժշկին՝ անուանակրթուը, եւ Շաշիեան Մանուէլ բժշկին՝ երրորդ որդին, Պրեզ-Լաշիեան որ աւել Տօքթր. Բաւլաքի անուամբ ծանօթ էր, ծնած է Օրթագիւղ-ի, Պոլսոյ, 1806 թուին յունուարի 6 ին:

Թէեւ ոչ այնչափ նշանաւոր որպէս իւր հասն եւ երեւելի իբրեւ իւր հայրը, Տօքթ. Բաւլաքի ալ սակայն՝ էր մին այն սակաւածիւ հայ բժիշկներէն, որը զարուս առաջին կիսոյն մեծ պատիւ եղանթուրքիոյ հայ բժշկութեան:

Իւր պապին բժշկական մեծագործութեանց համարուն քաջաբուսած, եւ իւր հօրը բժշկական յառաջգիւնութեանց սիրով վառուած, մանուկ հասակէն սիրող եղաւ. բժշկական բարձրարուեստին, որպէս կ'աւանդեն Բաւլաքիի մտերիմներէն եւ ծանօթներէն իխտաշատեր՝ ծնիւ եւ իւրեւր այսօր:

Իւր նախնական ուսումները Պոլսոյ մէջ կատարելով, 16 կամ 17 տարեկան եղած տանն, դէպ ի 1822 կամ 23 թուականները կը խրկուի Վենետիկ, ուր իւր հօրը պէս մէկ երկու տարի Գլխիթարեանց քով պատրաստուելով, 1824 կամ 1825 ին կ'արձանագրուի Բատուայի բժշկական համալսարանը՝ որ այն տաններն դեռ ամէնէն հըռ-չակաւորը կը համարուէր:

Լուրջ եւ ժրջան աշխատութեամբ իւր ուսանողական շրջանն աւարտելով կը վկայուի

Տօքթ.-բժիշկ, եւ այնչափ յաջողակ քննութեամբ՝ որ իւր քննիչ-դատաւորաց հիացումը շարժելով, պատիւ կ'ունենայ արժանանալ վարժարանին Զաւեթական Արձանագրութեանց մէջն անցնելու:

Սոյն Արձանագրութիւնը, միջանակն Շաշիեանի ուսանողական յառաջգիւնութեան, դեռ մինչեւ այսօր կը մնայ եղբւր Բատուայի բժշկական համալսարանի քննութեանց փառաւոր սրահին մէջ, ինչպէս հազորդեցին ինչ կարգացողները:

1830 թ. Օգոստոսի 14 ին է որ Բաւլաքի Շաշիեան բժիշկ կը հռչակուի, ստանալով նաեւ Laitrebat (Դոսէ-աբէ) պատուանշանը, որպէս կ'աւանդէ իւր բժշկական վկայականը, զոր հանձնեցաւ յանձնել ինչ Գեծ. Պետրոս էֆ. Շաշիեան:

Գեծ եղաւ իւր ազգականաց ուրախութիւնը, մեծ մանաւանդ ուրախութիւնը Մանուէլ բժիշկին՝ որ իւր զակկին բժիշկ հռչակուելով, ոչ միայն ինք զինքը այլեւոր հասակին

մէջ փառաւորուած կը զգար, այլ իւր հայրը՝ Պողոս Անտոնեան-Շաշիեան բժիշկին ալ վերստին կենդանացած կը համարէր:

Բաւլաքիի բժիշկ ընդունուիլն ամէն կողմէ շնորհաւորական գրերով կ'ողջունուէր, իւր Զ. Զիւրմիւզ իւր անման քնարին թիւերը կը թրթուացընէր անոր, եւ Խոսալացի անուանի քերթողը Փիանթոն աբբայ կը հիւսէր բանաստեղծական տողեր՝ զորս թարգմանած է նոյն Զ. Խորաւարդ Զիւրմիւզ:

Արժան կը համարուի՞մ գրել հոս, ի պատիւ Շաշիեանի հիւսուած սոյն երկու անմահ տա-

ՏՕՔԹ. ԲՈՒԼԱՔԻ ՅԱՅԻՆԵՆԸ

¹ Տե՛ս "Անդ. Բ." 1893 թիւ. Օգոստոսի, էջ 229:
² Անդ. 1894, թիւ. Ապրիլ, էջ 119:

զերը, զորս Ս. Ղազարու Ղապը 1854ին հրատարակեց՝ Տօլէ ելէն Վարդապետաց անուն երգերու հաւաքածոյն մէջ:

Առ Յաշիւան Ազնիւ Պատանին

Պատկաւորեալ ի բժշկականին

Նոսր

Ի իբրտինեայ՝ անիւք կառացն արեւնաճեմ,
Եւ ընդ ալիս Ախերոնի նաւակ նըսեմ,
Թանաքորոյն կասեալ ուղին յաճ ի սարսուռ,
Հային ի քեզ ի Ասկընպեայ համբակ ներկուռ:

Թըւում այժմէն իսկ տեսնել, ի յոյս չըքնաղ,
Իբր ի շերմաց ըզմահացուս վերակենցաղ,
Մինչ դու ընդդէմ մահու գիմես ոտիս վակժոյժ,
Զինավառեալ ի բիւրազգի ծիւր արտաբոյժ:

Բնութիւն համայն գեղածծեալ յօրինէ պար,
Ի թըշնամին իւր ռիւրիմ լեալ ոտընհար,
Քեւ ըզյոգուես առ ի նման թափեալ աւար:

Մահկանացուաց յետ կենսատուն դու ապաւեն,
Զիք ըզնոցին գործեալ կենացն ըզտապաւեն,
Կեցցես անծայր կենօք յերկինս ընդ յաւէտ Դն:

Հ. ՆՐ. ՀԻՐԱՄԻՒՋՅ

Ի Պարոն Պօղոս Յաշիւան

Պատկաւորեալ ի բժշկականին

Նոսր

Վառ որ զգիտնոց ըզաղաթմս այս պերճ մըրցա-
նակ,

Ի բազմաքիտրոն ճակատուդ անես պրսակ,
Հայեաց ի ստոր քանի՜ լեզուքն մահարբի
Դարանին յեզ Վիւրիւնի նըսեմատուեր:

Տես անդ ի մալլն աղբիւր հրապառ ծընծմաւոր
Տըժգոյն ըզտեղն, որ անսի զիւրն առնու տոչոր.
ԶՏըվող մըղուկն, եւ զգըժըդակ ցաւոց ե-
րաստ:

Խոտոռաղէմ յար ի վըզան կազմ եւ պա-
տրաստ:¹

Այլ այն, Պօղէ, որ առնէ զմարդ միւխի համուռ,
Յուցանէ զքեզ յաղեղն իւր յամբ եւ ի դա-
տարկ:

Ընդդէմ նոցին նոր իմն ասպար յաղժ անըկուն:

¹ Արիւնի՜ ցիւր մեւերց:

² Տես Տօլէ ելէն Վարդապետաց, Անեմիկ 1854, Հատոր Գ. էջ 152—153:

³ Տես ի Վերդինեայ յենեականին, Գրեք Զ.:

Հեծեն նորա ընդ այն՝ զի է ժանտ ծերոյն հարկ,
Զոր տեսնես ժիր յերթեւեկ ի ստուերաց
չուն,

Ի նուագս յողժ յայսրմհեռէ կալ աննաւարկ:
Փարսթոն ԱՐԱՍ ԲՆՆԵՏԱՅՈՒ
Թարգմ. Ռոյ Նորայրայայ Հիւրմիւր:

Իւր բժշկական վկայագիրն ստանալէն
յետոյ, Տըքթ. Հաշիւան անմիջապէս Պոլիս չի
դառնար, այլ կ'երթայ Փարիզ, որ սկսած էր
բժշկական աստիճան ուսումնաւայրի համբան
հանել, եւ ուր բժշկական հրաշխիս գիւտ մը,
մեծն Լաւենէի¹ ստեղծած Աւսկուլտացիոն
(Auscultation), բժշկական ուսմանց ամենէն ան-
հրաժեշտ մէկ մասն եղած, 1819էն ի վեր՝
մանաւանդ Լաւենէի մահուանէն՝ 1826էն յե-
տոյ, աշխարհիս չորս կողմէն կը ժողկէր հետա-
քըքէր բժիշկներու գունդեր:

Հաշիւան Պօղոս բժշկական արուեստին
այս կարեւոր ճիւղը, Ականջաբորութիւնը կ'ու-
սանի լաւապէս, ինչպէս նաեւ մանկաբանական
եւ այլ կարեւոր գիտութիւնները, որոնց հա-
մար մէկ երկու տարի մնալով Փարիզ, 1832
կամ 33ին կը դառնայ իւր հայրենիքն ի
Վ. Պոլիս, ուր ամէն բան շնորհիւ իւր մեծանուն
հօր պատրաստ էր իրեն համար. ասպարէզ,
համբաւ, յաղողութիւն, հարստութիւն, եւ այլն,
եւ այլն, արդէն իսկ շինուած էին իրեն համար.
Ինչ բարբառստիկ սկզբնաւորութիւն:

Հաստ շանցած Հաշիւան Բաւաքի մեծ
անուն մը կը հանէ, մանաւանդ Բերայի մէջ,
ուր բժշկութիւն կ'ընէր. իւր ծերունի հօրը
բոլոր ծուկները տակաւ առ տակաւ իրեն կ'անց-
նին, թուրք եւ հայ բժմամթիւ երեսներեաց
մասնաւոր բժիշկը կ'ըլլայ շուտով, եւ Հաշիւան
բժշկական պատիւն անդամ մըն ալ բարձրա-
ցնելով² մինչեւ իսկ կը կոչուի Աբդունի բժշ-
կութեան պաշտօնին, որուն համար կը ստանայ
եւ Մեծօրի՜ն պատուանշան:

Իւր բազմաթիւ յաճախորդաց գլխաւոր-
ներն էին մեծանունն Տիւղեանք, որոնց հետ
ունէր եւ հօրենական արեւնակցութիւն:³ Մաս-

¹ Տես Տօլէ ելէն Վարդապետաց, Անեմիկ 1854, Հատոր Գ. էջ 169:

² Անեմիկ Լաւենէի Զրմանայի բժիշկը ծնած է 1780ին, եւ մահած 1826ին: Ուր իր բժշկական պատմու-
թեան մէջ երկրորդ Հիպոկրատ արիւղանտ ունի, 1816—19
հարեալ Auscultation պայքին բնական Աւսկուլտացիոն,
զոր յետոյ տակաւ կատարեալ արիւղանտ ունենալ, հաս-
տաց պայքին վիճակ, որով պարզ աստիճան աստիճան, կա-
րելի է բժշկութեան սորոքել եւ բժշկութիւն ընել, այսու
Լաւենէ կը կոչուի եւ հայ Աւսկուլտացիոն, (Père de
l'Auscultation):

³ Տես Միւհիւսայ Զուլտիւր, 1858 Յունվար 11:

Իսալքի Հաշիեան երկար տարիներ այսպէս Մալգէվիցիոց սիրով մնանելով, հետի իւր ազգականներէն եւ հետի իւր մտերիմներէն՝ կը մեռնի խորհրութեամբ 81 տարեկան հասակին՝ 1887 Յուլիսի 27/15ին, իւր հետն ի սպառանհատացնելով Հաշիեան բժշկական մեծ ախտանունը:

Անգաւակ մեռած էնա, թե եւ շատ կանուխ 1840ին ամուսնացած էր. չէ պէճեան գերդաստանի համես եւ կիրթ մէկ օրորդին հետ:

Իւր մարմինը թաղուած է Մալգէվիցի քրանսացւոց գերեզմանատունը՝ ուր

Մալգէվիցիք գովելի եւ օրինակելի երախտագիտու թեամբ կանգնած են իրեն փառաւոր շիրիմ մը, որուն երկու լուսանկարը կը փութամ Ներկայացնել հոս՝ շնորհիւ Յարգոյ բարեկամի Մեծայարգ Պետրոս Էֆէնսիի Հաշիեա՝ որ զայն յատկապէս մեր փանաքի գրութեան համար բերել տուաւ այս օրերս Նանսիէն:

Արեւելեան ոճով շինուած, մշտադալար ծառերով եւ յարաթիթի ծաղկներու շուքին տակ գետեղուած գեղեցիկ դամբարան մըն է սա՝ որուն իրաւ փորագրուած է տապանագիրը, եւ Ներքեւն ալ սիրուն շքանակի մը մէջ բաւալքի երկու պատուանդանները քանդակուած:

Տապանագիրն է հետեւեալը.

ICI REPOSE
LE DOCTEUR P. CHACHIAN
ՊՕՂՈՍ Մ. ՇԱՇԵԱՆ
ANCIAN MÉDECIN DU PALAIS
À CONSTANTINOPLE
1806—1887
P. D. P. L.

ՇԱՐԻՄ ՏՕՔԹ. Ք. ՇԱՇԵԱՆԻ

Ինչ պարզ բայց վեհ արձանագրութիւն. որչափ խորհրդաւոր ինձ կ'երեւին քրանսերէն բառերու մէջ ցանուած սա Հոշիէն Էֆէնսի որք զգայուն սրտի թելերուն կը լսասին եւ անմիջապէս կը ծնուցանեն երախտագիտական խորին ըզգացումներ առ քրանսական մեծ ազգն՝ որոյ նուիրական սկզբունքն է, ռիւիշ եւ Էֆէնսի իրենց եւ Նշաբիթ մարդու իրենց:

Հաշիեանի չիրմին վերեւ անթաւամ կախուած կը մնան եղեր հոծ պսակներ,

լուրթ մանիշակի, բոսորագեղ վարդի սիրուն պսակներ՝ զորս նուիրած են եղեր իւր հիւանդները, արեւոք Նանսիի բժշկական Համալսարանի Հայ ուսանողներն ալ այցելութեան կ'ելլէն երբեմն այս գերեզմանին՝ որ քրանսական պայծառ երկիրն տակ հայ բժշկութեան թանկագին մէկ Յիշատակարանն է, որուն մէջ կը նիրհէ անցեալ եւ Ներկայ դարուս հայ բժշկական պատմութեան փառքն ու պարծանքն եղով նշանաւոր հայ բժշկի մը թուր եւ մեծանուն հայ բժշկի մը զաւակը . . .

1838ին Տօթ. Բաւլարի երբ տակաւն փարիզ եր, կ'ընտրուի թղթակից-անդամ և, Պոլսոյ Կայս. բժշկական ընկերութեան՝ որ այս առթիւ 1868 Դեկտ. 23 թուականաւ նամակ մը յղած է անոր եւ վկայական մը, զոր կը պահեն Էաշեանի ազգականները:

Իւր երկարատեւ կենաց մէջ բնաւ երբեք

ունեցած չէ գրաւոր ո՛ր եւ է աշխատութիւն ո՛չ ալ նշանաւ որ մասնակցութիւն ազգային գործերու. հազիւ իւր անունը կը կարդանք Համագրեաց ընկերութեան 1860ի բաժանորդաց ցուցակին մէջ, ինչպէս նաեւ Կաթոլիկեայ Հայոց Պատմութեան ընտրութեան համար 1861ին և. Պոլսոյ մէջ գումարուած Ազգ. Ընդհանուր Ժողովոյ անդամոց շարքին մէջ՝ որուն գլուխ կը գրուէր նուէրն բժիշկ Տօթ. Գասպար պէյ Սինապեան եւ բժիշկ Տօթ.

Յարութեան պէյ Պետան:

Ներկայացունելով հոս իւր կենդանագիրը՝ զոր հարեղծորդին Մեծ. Պետրոս Է. Է. Էաշեան թարգմանեցաւ տալ ինձ, կը ցաւիմ որ չեմ կարող անոր շուրջ իրել արձան յիշատակի հիւսել զեւ գովաստի առիթ . . . Էաշեան մեծահամբաւ բժիշկներու վերջին՝ եղաւ Բաւլարի, որուն աւքերու լոյսին

հետ շիրաւ աւանդ եւ անհետ եղաւ բոլորովն Էաշեան բժշկական դարաւոր անունը:

ՏՕԹ. ՎԱՐԱՄՄ Ե. ԹՈՐԳՈՐԾԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԿԱՆ

ՀՐԹԵՆ ՈՐԶՈՆՈՐԹԻԹԵՆ ՄԵՐՈՒՆ ԳԻՏԱԳՈՐԹԻՆ

ԵՐԻՐՄ ՏՕԹ. Բ. ԵԱՇԵԱՆԻ

“ Զանգեթի-
Հոկա. եւ Նոյ. թեւերուն մէջ
նորագիտ համեան ար-
ձանագրու-
թեան առթիւ հրատարակու-
ած տեղեկու-
թիւնը կը հար-
կագրենդեհ հե-
տեւեալ դիտու-
ղութիւններն
ընել:
Նախ կ'երեւ-
այ թէ Եմաէն
չ'ընդունիր
Հին - Կտակա-
բանի մէջ յի-
շուած “ Բեռ-
թիւններուն եւ
“ Հոթ. երուն
նոյնութիւնը,
զոր կը հաս-
տատեն ուրիշ
գիտնականք:
Երկրորդ, Եմ-
աէնի այն կար-
ծիքը թէ “ ար-
ձանագրու-
թեանց լեզուն
թէ բառաւ

միջերի եւ թէ բերականութեան կողմանէ գրե-
թէ իրով կը նշանայ հայերէնին հետ, քիչ մը
բացատրութեան կարօտ է: Առանց սպասելու
յարգելի Ռուսոյցապետին “ Հոթ. Բեռ-
թիւնին, մէջ այս մասին հրատարակելիք ու-
սումնասիրութեան, այժմէն կ'ուզեմ գիտնալ
թէ իրեն “ հին-հայերէն, կոչածն, — ինչպէս

ներս. նախնիք interne (գեղ-ան բնի), որ իւր աստ. ան-
ուարտեց Կոմիտէի բժշկական Համալսարանը, ուսուցի-
սիկը Յունիսթ 19ին Տօթ. Մագաւորարեան, Բաւլարի
Էաշեանի հարեղծորդս զարսն է, եւ կը խառնուայ
այժմէն փոյլուն ապագայ: Տ. Վ. Ե. Թ.

1 Ուրախութիւն է ինձ բռնել թէ Էաշեան գեր-
դաստէն էմա. սակայն նոր բժիշկ մը. Տօթ. Կ. Մ-ի-
թարեւ անուն ուսեալ պատանին. Ամենեւի հիւանդանոց-